

concentrate on cultural factors of its rendering. In this regard, within the framework of fundamental principles of culturally oriented psychological counseling development review, the analysis of religious and philosophical bases of such development is presented.

The main features of moral and ethical beliefs of major religious systems, are considered from the two points: with an emphasis on the subject of psychological problematic dictated by the religious system itself, on the one hand, and the coping capacity containing in each religious system, on the other.

The religious and philosophical foundations of the best-known psychological schools and methods within their framework are disclosed. It should be noted, that religious and philosophical conditionality of psychological counseling methods represent the considerable limitation for their universal use and also promote the idea of culturally-oriented psychological counseling.

It is concluded that religious and philosophical heritage of certain ethnic group provides a fundamental influence on the individual mental characteristics, which entails the task of finding the culturally-oriented counseling methods, socio-cultural framework of which will correspond to the socio-cultural norms and values of the community they are applied in.

Key words: psychological counseling, psychotherapy, socio-cultural tradition, religious system, ethnicity, spirituality, culturally-oriented psychological counseling, psychoanalysis, analytical psychology, transpersonal approach.

Отримано: 6.07.2014 р.

УДК: 159.922.6

I.O. Філенко
igrafil@i.ua

Специфіка ціннісно-сміслової регуляції процесів соціально-психологічної адаптації

Fileiko I.O. Specific character of value-sense regulation of social and psychological adaptation / I.O. Fileiko // Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – P. 565-581.

I.O.Філенко. Специфіка ціннісно-сміслової регуляції процесів соціально-психологічної адаптації. Досліджено особливості соціаль-

но-психологічної адаптації осіб дорослого віку, що дозволило визначити специфіку її ціннісно-смысловой регуляції, яка полягає в тому, що суб'єкти з високим рівнем адаптації віддають перевагу у виборі цінності «Пізнання світу» та слабо орієнтовані на цінності «Піклування про мене», «Свобода»; вони також мають розвинені переконання щодо доброзичливості навколишнього світу, позитивного образу свого «Я» та можливостей контролювати події свого життя. Для таких осіб також є характерними високі рівні: інтернальності, емоційного контролю, уваги до своїх емоцій та складності мислення. У дезадаптивних осіб спостерігаються протилежні закономірності. Використання факторного аналізу дозволило визначити, що конструкт соціально-психологічної адаптації може бути представлений трьома компонентами – «Пізнавальна активність», «Позитивне самосприйняття», «Позитивне сприйняття світу», які, відповідно, віддзеркалюють: когнітивний ресурс адаптації, а також її внутрішній та зовнішній вектори. Визначено, що осіб з високим рівнем адаптації характеризує висока щільність розвинених кореляційних зв'язків між базовими психологічними показниками, які формують компоненти соціально-психологічної адаптації, а також високі рівні індексів когерентності та організованості відповідних структур. Для неадаптивних осіб є характерними слабкі зв'язки між досліджуваними базовими показниками, а також низькі рівні індексів когерентності та організованості відповідних структур, що свідчить про не сформованість у них системи ефективної соціально-психологічної адаптації. Зроблено висновок про те, що ціннісна регуляція адаптаційних процесів людини віддзеркалює феномен суб'єктності, тобто базову спрямованість особистості, що полягає в її самовизначенні – або бути активним суб'єктом свого буття, який сам будує себе та своє майбутнє, або бути об'єктом стороннього піклування та впливу.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, ціннісні орієнтації, базисні переконання, сенси, факторна структура.

И.А.Филенко. Специфика ценностно-смысловой регуляции процессов социально-психологической адаптации. Исследованы особенности социально-психологической адаптации лиц взрослого возраста, позволившие выявить специфику её ценностно-смысловой регуляции, которая заключается в том, что субъекты с высокими уровнями адаптации отдают предпочтение выбору ценности «Познание мира» и слабо ориентированы на ценности «Забота обо мне», «Свобода»; они также имеют развитые убеждения относительно доброжелательности окружающего мира, позитивного образа своего «Я» и возможностей контролировать события своей жизни. Для таких лиц также характерны высокие уровни: интернальности, эмоционального контроля, внимания к своим эмоциям и сложности мышления. У дезадаптивных лиц наблюдаются противоположные закономерности. Использование факторного анализа позволило определить, что конструкт социально-психологической адаптации может быть представлен тремя компонентами – «Познавательная

активність», «Позитивное самовосприятие», «Позитивное восприятие мира», которые, соответственно, отражают: когнитивный ресурс адаптации, а также её внутренний и внешний векторы. Определенно, что лиц с высокими уровнями адаптации характеризует высокая плотность развитых корреляционных связей между базовыми психологическими показателями, которые формируют компоненты социально-психологической адаптации, а также высокие уровни индексов когерентности и организованности соответствующих структур. Для не адаптивных лиц являются характерными слабые связи между исследуемыми базовыми показателями, а также низкие уровни индексов когерентности и организованности соответствующих структур, что свидетельствует об отсутствии у них сформированной системы эффективной социально-психологической адаптации. Сделан вывод о том, что ценностная регуляция адаптационных процессов человека отражает феномен субъектности, то есть базовую направленность личности, заключающуюся в её самоопределении, – или быть активным субъектом своего бытия, который сам строит себя и свое будущее, или быть объектом сторонней заботы и влияний.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, ценностные ориентации, базисные убеждения, смыслы, факторная структура.

Постановка проблеми. Особливостями сьогоденного буття людини є те, що її самореалізація та життєдіяльність відбуваються в надзвичайно нестабільному світі, який повсякденно перебуває в стані достатньо інтенсивних змін. Крім того, підвищується взаємна зв'язаність соціальних, економічних, психологічних процесів – в результаті чого незначні, на перший погляд, і віддалені в просторі та часі події, здійснюють суттєвий вплив на особистість, її настрій та поведінку, психологічне благополуччя, наслідки діяльності. В зв'язку з тим надзвичайно важливим постає адекватне вирішення проблем, пов'язаних з соціально-психологічною адаптацією суб'єкта, які виникають в нестабільному «біфуркаційному» соціальному середовищі (Л.В. Корель [9, с.332-333]). Для успішної адаптації людини в світі все більшого значення набувають психологічні ресурси, серед яких особливе місце мають смислові утворення, що включають її переконання, диспозиції, мотиви, цінності (Д.О. Леонтьєв, А.В. Серий, В.Є. Орел, Н.А. Журавльова, С.А. Дружилов, М.С. Яницький та інші). Визначення закономірностей ціннісно-смислової регуляції процесів соціально-психологічної адаптації дозволяє не тільки підвищити стійкість особистості до дії несприятливих факторів, але й забезпечити необхідну основу для її успішної самореалізації та невинного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з Д.О. Леонтьєвим [10,с.165] сенс характеризує «...відношення між

суб'єктом та об'єктом або явищем дійсності, яке визначається місцем об'єкта (явища) в житті суб'єкта, виділяє цей об'єкт (явище) в образі світу, утілюється в особистісних структурах, регулюючих поведінку суб'єкта по відношенню до цього об'єкту (явища)». В структурі смислових утворень особистості Д.О. Леонт'єв [10, с.250] виділяє шість типів смислових структур: особистісні сенси, смислові установки, мотиви, смислові диспозиції, смислові конструкти та особистісні цінності. Він також зазначає, що про смислову регуляцію потрібно говорити «...не як про окремий, локальний феномен, а як про один з найголовніших компонентів психологічної архітектоники життєдіяльності людини» [10, с.251]. Ціннісні орієнтації особистості характеризують її з точки зору найважливіших життєвих принципів, які людина використовує як орієнтири на своєму життєвому шляху. Вони багато в чому визначають процесуальні, діяльнісні характеристики суб'єкта – його поведінку, особливості соціально-психологічної адаптації та взаємодії з іншими людьми, ефективність діяльності, організацію та змістовну наповненість усього життя. Ми схильні розглядати ціннісні орієнтації, як згорнуті смислові конструкти, що мають спонукальну та регулюючу силу, в яких визначені суспільно створені, колективні життєві орієнтири (ідеали), що на рівні індивідуальної психіки можуть існувати в формі переживань, символів, образів, а також бути розкриті по відношенню до конкретних феноменів буття через переконання, тобто – через розгорнуту систему когнітивно-афективних уявлень.

Проблеми зв'язків ціннісно-смислових утворень особистості з її соціально-психологічною адаптацією активно починають вивчатися наприкінці ХХ сторіччя. С.Е. Тейлор, Р.Р. Личтман, Д.В. Вуд [19, с.499-501] вказують на те, що атрибуції та смислові утворення, які сформовані по відношенню до себе та інших осіб, впливають на адаптаційні процеси – так успішна адаптація має значущу кореляцію з переконаннями про те, що пацієнт сам здатен контролювати свою хворобу, а неуспішна адаптація значущо корелювала з переконаннями хворих, що їхнє захворювання було спричинено іншими особами. Д.О. Леонт'єв [11, с.41] акцентує увагу на те, що особливості ціннісно-смислової сфери (життєві сенси, само відношення, базові переконання, цінності та інші) є психологічними ресурсами стійкості особистості щодо подолання стресових ситуацій. В дослідженні М.А. Падун, А.В. Котельнікової [14] визначається, що базисні переконання – це узагальнені, імпліцитні, стійкі уявлення людини щодо навко-

лишнього світу, свого «Я» та відносно взаємозв'язків між Я та світом, які формують конструкт «Картина світу». Ці базисні переконання певним чином впливають на ступінь адаптованості людини і результати її адаптації, в результаті чого формуються особистісні відмінності щодо дії стресових факторів, а також відмінності в інтенсивності посттравматичних стресових симптомів і в рівнях психологічного благополуччя [14, с.178-179].

Експериментальні дослідження, проведені в останнє десятиріччя, свідчать про те, що соціально-психологічна адаптація особистості та пов'язані з нею конструкти (адаптивність, стресостійкість, стійкість до вигоряння, життєстійкість, стилі копінгу та ін.) мають суттєві зв'язки з ціннісними орієнтаціями, смислами, переконаннями. С.А. Дружилов [3, с.212-213], розглядаючи особливості професійної адаптації, зазначає, що ситуації, в яких виникають конфлікти цінностей, породжують адаптивні стратегії особистості, до яких віднесено: стратегію активного впливу на професійне середовище, що веде до зміни системи організаційних цінностей; стратегію активних змін себе в напрямку пристосування до організаційного середовища, в результаті чого відбувається корекція цінностей та установок суб'єкта; стратегію активного пошуку нового професійного середовища, для якого адаптаційний потенціал даної людини є достатнім. На думку С.А. Дружилова [3, с.214], систему цінностей особистості треба розглядати як індивідуальний ресурс професійного розвитку, що може забезпечувати її успішну професійну адаптацію.

В.Є. Орел [13] досліджує дезадаптивні процеси, пов'язані з феноменом вигоряння в соціально-орієнтованих професіях. Визначено, що високі рівні вигоряння в педагогічних працівників пов'язані з наданням переваги цінностям «матеріальне забезпечення» та «високий соціальний статус» [13, с.255]. Для управлінського персоналу з підвищеним вигорянням характерна орієнтація на цінність «Креативність» [13, с.269]. У праці Ю.В. Бессонової [1, с.377] на підставі досліджень льотчиків, диспетчерів МНС та офісних працівників робиться висновок про те, що професійне вигоряння визначається структурою ціннісних орієнтацій особистості, домінуючими спрямуваннями та очікуваннями. В дослідженні О.О. Клімова [7, с.20-22] визначено, що у студентів юнацького віку, які характеризуються вищими показниками життєстійкості, спостерігається надання суттєвої переваги цінностям суспільного життя, освіти, сімейного життя та значно менша перевага цінності матеріального забезпечення. Для осіб з низькими показниками життєстійкості характерна

протилежна тенденція. В дослідженні І.В. Шагарової [17, с.40-42] визначаються особливості ціннісних орієнтацій та стилі копіngu осіб, що втратили роботу. Питання економіко-психологічної адаптації особистості в контексті дослідження ціннісних орієнтацій в зв'язку з інтенсивними, системними соціально-економічними змінами сьогодення вивчалися в праці Н.А. Журавльової [4]. Окремим аспектам співвідношення цінностей особистості з особливостями її адаптації присвячені дослідження Т.А. Умбаєва, Б.В. Овчиннікова [16], М.С. Яницького [18]).

Не зважаючи на те, що багатьма науковцями (Н.А. Журавльова, О.Ю. Коржова, Д.О. Леонт'єв, М.А.Падун, А.В. Котельникова, М.С. Яницький та інші) вивчення ціннісно-сміслового рівня регуляції діяльності та поведінки особистості вважається одним з пріоритетних напрямків сучасної психології, кількість експериментальних досліджень, які дозволяють розкрити концептуальну сутність механізмів цієї регуляції, на теперішній час достатньо обмежена. Найбільші кроки в цьому напрямку зроблені в напрацюваннях Д.О. Леонт'єва та його співробітників, але в їхніх працях розглядається достатньо загальна структура смислової регуляції, яка, на наш погляд, не дозволяє виявити системну специфіку ціннісно-сміслової регуляції багатьох соціально-психологічних феноменів, зокрема і соціально-психологічної адаптації суб'єкта.

У зв'язку з недостатнім вивченням проблематики ціннісно-сміслової регуляції поведінки особистості в аспектах, пов'язаних з її взаємодіями зі складними ситуаціями буття, які потребують включення розвинених механізмів адаптації, метою нашого дослідження було визначення специфіки ціннісно-сміслової регуляції процесів соціально-психологічної адаптації осіб дорослого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення особливостей адаптації досліджуваних використовувався тест соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда [15, с.50-56], який дозволяє отримувати 14 первинних та шість інтегральних характеристик (адаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційна комфортність, інтернальність, прагнення до домінування). Психологічні аспекти, пов'язані з феноменом соціально-психологічної адаптації, визначалися також за допомогою наступного діагностичного інструментарію: тест для визначення рівня креативності О.Е. Тунік [2, с.352-357]; методика «Шкала базових переконань» Р. Яноффа-Бульмана в модифікації М.А. Падун, А.В. Котельникової [14, с.204-205]; методи-

ка дослідження емоційного інтелекту Р. Барчард [8, с.118-120]; методика визначення ціннісних орієнтацій, яка була розроблена на основі переліків цінностей М.Рокича, Ш.Шварца, А. Маслоу. Досліджуваним пропонувалося розташувати представлені на бланку цінності (загальна їхня кількість дорівнювала 36-и) в порядку особистісної переваги, тобто кожна з наведених цінностей отримувала певний ранг (менший ранг відповідав більшій значущості цінності для особистості).

В дослідженні, яке проводилося взимку 2014 року в вищому навчальному закладі м. Харкова, взяли участь 52 особи (14 чоловіків, 38 жінок). Середній вік досліджуваних $26,9 \pm 6,1$ роки. Для обробки результатів експерименту застосовувався кореляційний (рангова кореляція за Спірменом) та факторний аналіз з використанням пакета SPSS 17.0.

Первинні результати досліджень – коефіцієнти кореляції між загальним показником соціально-психологічної адаптації та рангами вибору певних цінностей, які отримані для всієї групи досліджуваних, – представлені в Табл.1. Наведені результати свідчать, що загальний рівень адаптації вищий в осіб, які віддають перевагу цінностям «Пізнання світу», «Сила, енергійність», «Гармонічна взаємодія із природою». В той же час для них не є характерною орієнтація на цінності «Піклування про мене» та «Свобода», – вони для них є малозначущими. Для неадаптивних осіб спостерігається зворотна картина.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції рангів вибору ціннісних орієнтацій з показником адаптації (N=52 особи).

Цінності	Коефіцієнти кореляції з показником адаптації
Пізнання світу	-0,294*
Свобода	0,336*
Піклування про мене	0,460**
Сила, енергійність	-0,306*
Гармонійна взаємодія з природою	-0,283*

Примітка: коефіцієнти кореляції значущі на рівні: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$.

В процесі первинної обробки результатів дослідження з усієї сукупності вимірюваних параметрів була виділена невелика кількість характеристик, які за коефіцієнтами кореляції мали найбільші зв'язки з інтегральним рівнем адаптації досліджуваних, а також були суттєво зв'язані між собою. До цих показників увійшли наступні: ранги виборів цінностей «Пізнання світу»,

«Свобода», «Піклування про мене»; складність (за тестом креативності О. Тунік); «Образ «Я»», «Переконання щодо контролю», «Доброзичливість навколишнього світу» (за тестом «Шкала базових переконань» Р. Яноффа-Бульмана); увага до емоцій (за тестом емоційного інтелекту); інтернальність та емоційний контроль (за тестом соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда). До цієї сукупності змінних була застосована процедура факторного аналізу (метод головних компонент, варімакс-обертання з нормалізацією за Кайзером), в результаті чого були отримані три компоненти, які разом характеризували 79,3% дисперсії досліджуваних показників (Табл.2).

Таблиця 2

Матриця обернених компонент за результатами факторного аналізу (метод головних компонент, варімакс-обертання з нормалізацією за Кайзером)

Показники	Компоненти		
	1	2	3
Пізнання світу	-,880	,145	-,021
Складність	,833	,217	-,026
Піклування про мене	,803	,259	,118
Інтернальність	,720	,466	,354
Адаптація	,626	,448	,550
Увага до емоцій	,176	,911	,008
Образ Я	,049	,813	,185
Переконання щодо контролю	,289	,756	,092
Доброзичливість навколишнього світу	,075	-,160	,911
Свобода	-,108	,457	,733
Емоційний контроль	,516	,328	,700
Процент дисперсії, %	48,9	16,5	13,9

Як свідчать дані Табл.2, вдалося виділити три компоненти, що мають наступний зміст: 1-а компонента (48,9% дисперсії) – отримала назву «Пізнавальна активність»; 2-а компонента (16,5% дисперсії) – має назву «Позитивне самосприйняття»; 3-а компонента (13,9% дисперсії) – має назву «Позитивне сприйняття світу». Перша компонента включає наступні показники – ранг цінності «Пізнання світу» (вага показника -0,880); складність (0,833); ранг цінності «Піклування про мене» (0,803); інтернальність (0,720); адаптація (0,626). До другої компоненти увійшли такі показники: увага до емоцій (0,911); образ «Я» (0,813); переконання щодо контролю (0,756); адаптація (0,448). Третя

компонента утворена такими показниками: доброзичливість навколишнього світу (0,911); ранг цінності «Свобода» (0,733); емоційний контроль (0,700); адаптація (0,550).

Далі були визначені коефіцієнти кореляції для вказаних показників в двох полярних групах (кожна з цих груп включає 14 осіб) – окремо для досліджуваних з найвищими рівнями адаптації (1-а група, де середнє значення адаптації складало 73,4 умовних одиниці) та найнижчими (2-а група, де середнє значення адаптації складало 54,3 умовних одиниці). На Рис.1, 2 наведені кореляційні графи взаємозв'язків між досліджуваними показниками в зазначених групах.

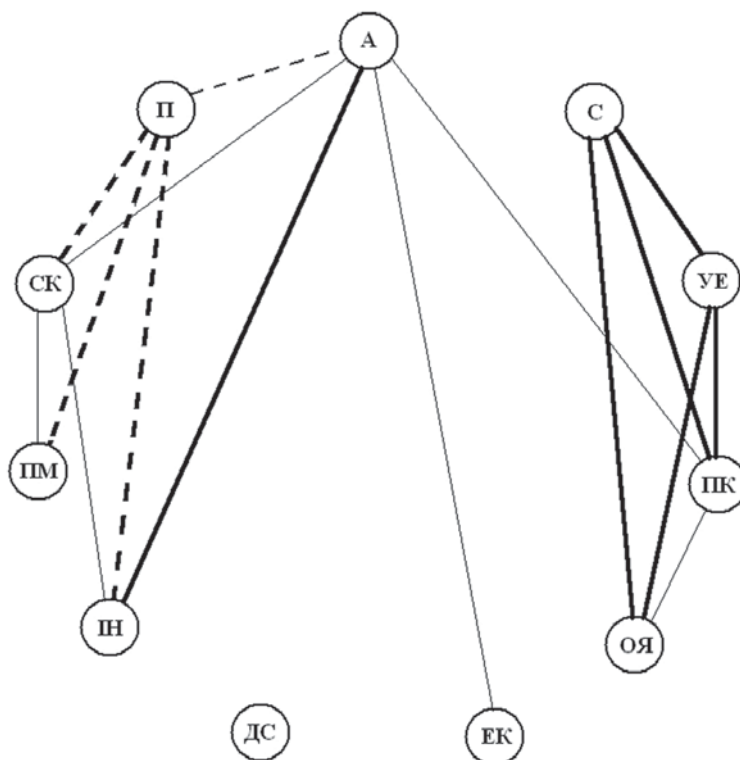

Рис. 1. Кореляційні графи взаємозв'язків між досліджуваними показниками в групі осіб з високими рівнями соціально-психологічної адаптації (1-а група):
А – адаптація; П – ранг цінності «Пізнання»; СК – складність; ПМ – ранг цінності «Піклування про мене»; ІН – інтернальність; ДС – доброзичливість навколишнього світу; ЕК – емоційний контроль; ОЯ – образ Я; ПК – переконання щодо контролю; УЕ – увага до емоцій; С – ранг цінності «Свобода»; — – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$; — – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,05$; - - - негативна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$; - - - негативна кореляція на рівні значущості $p < 0,05$.

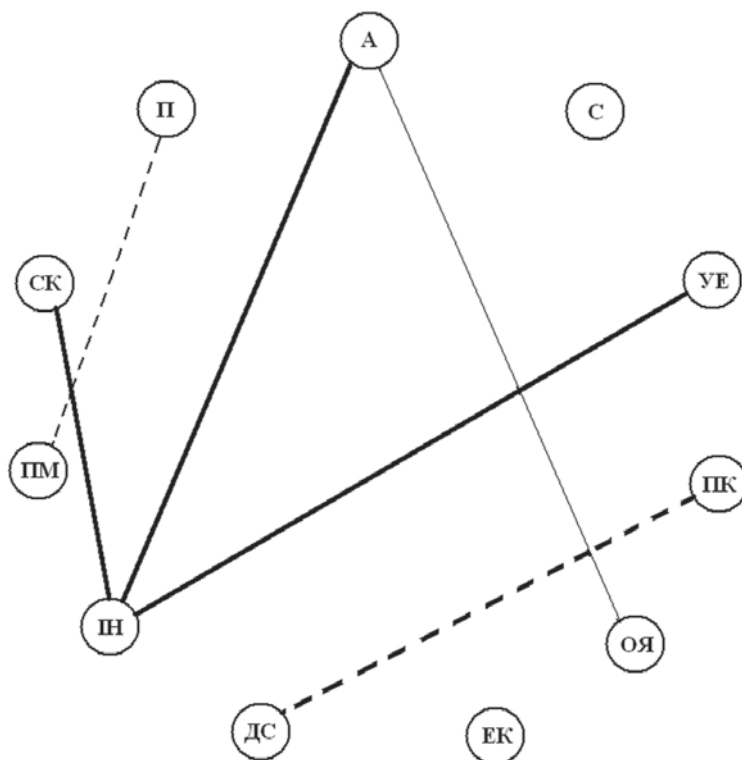

Рис. 2. Кореляційні графи взаємозв'язків між досліджуваними показниками в групі осіб з низькими рівнями соціально-психологічної адаптації (2-а група). Умовні позначення ті ж самі, що й на рис.1.

Також були виявлені суттєві структурні відмінності в матрицях кореляцій для досліджуваних з 1-ї та 2-ї груп. Ці структурні особливості характеризуються показниками: індекс організованості структур (ІОС), індекс когерентності структур (ІКС) та індекс диференційованості структур (ІДС) (згідно А.В. Карпова [6, с.331]). Дані індекси визначають кількість значущих кореляційних зв'язків з урахуванням їхньої вагомості (або значущості) та знаку коефіцієнтів кореляції [6, с.331]. Під час визначення відповідних індексів, які для обох груп досліджуваних наведені в Табл.3, враховувалися тільки коефіцієнти кореляції з рівнями значущості $p < 0,2$.

Для перевірки відмінностей кореляційних структур матриць, що відповідають двом групам досліджуваних, використовувався статистичний критерій χ^2 Пірсона, який показав значущі розбіжності між адаптивними та неадаптивними особами за показниками ІОС та ІКС (Табл.3). Як видно з Рис.1,2 та даних Табл.2, 1-а група досліджуваних (або група з високими рівнями адаптації) в порівнянні з 2-ю групою характеризується більш складною структурою організації зв'язків, що, зокрема, прояв-

ляється у вищих рівнях відповідних показників ІОС, ІКС для досліджуваних 1-ї групи.

Таблиця 3

Узагальнені характеристики кореляційних матриць для адаптивної та дезадаптивної груп досліджуваних: індекс організованості структур (ІОС), індекс когерентності структур (ІКС) та індекс диференційованості структур (ІДС)

Групи досліджуваних	Узагальнені характеристики кореляційних матриць		
	ІОС	ІКС	ІДС
Адаптивні особи	78	61	17
Дезадаптивні особи	56	38	18
Розбіжності в кореляційній структурі за критерієм χ^2 Пірсона достовірні на рівні	p<0,05	p<0,001	-

В Табл.4 наведені середньогрупові показники для двох груп осіб – з високими та низькими рівнями адаптації.

Таблиця 4

Середні значення досліджуваних показників в двох групах осіб – з високими та низькими рівнями адаптації

Досліджувані показники	Групи досліджуваних	
	Адаптивні особи	Дезадаптивні особи
Доброзичливість навколишнього світу	33,4***	26,6***
Образ Я	31,4**	26,5**
Переконання щодо контролю	31,1*	28,1*
Складність	13,7**	10,8**
Увага до емоцій	36,5*	33,5*
Адаптація	73,4***	54,3***
Емоційний контроль	74,9***	51,5***
Інтернальність	73,1***	54,5***
Пізнання світу	16,4*	20,2*
Свобода	19,8**	10,8**
Піклування про мене	26,2***	13,5***

Примітка: відмінності між показниками значущі на рівні: * – p<0,1; ** – p<0,05; *** – p<0,01.

Як свідчать дані Табл.4, є значні розбіжності за досліджуваними психологічними характеристиками між адаптивними та дезадаптивними особами. Зокрема, адаптивних особистостей характеризує підвищений рівень переконань щодо доброзичли-

вості навколишнього світу, щодо позитивних рис образу Я, щодо можливостей контролю подій свого життя. Їм також притаманні більш високі рівні складності мислення, емоційного контролю, інтернальності, уваги до своїх емоцій. Для адаптивних осіб на відміну від неадаптивних, є характерною опора на цінність «Пізнання світу» та незначна перевага у виборі цінностей «Свобода», «Піклування про мене».

Аналізуючи наведені результати, слід зазначити, що отримані компоненти конструкту соціально-психологічної адаптації відбивають певні особливості її структури. Специфічність процесів адаптації раніше обговорювалася А.А. Налчаджяном [12], І.А. Красильниковим, В.В. Константиновим та іншими дослідниками. Так, згідно А.А. Налчаджяна, існує два вектори функціонування адаптивних механізмів, які відповідають двом різновидностям адаптації – зовнішній та внутрішній [12, с.55]. При цьому внутрішня адаптація спрямована на вирішення внутрішніх конфліктів та інших внутрішньопсихологічних проблем особистості [12, с.55]. В цьому контексті виділена вище друга компонента соціально-психологічної адаптації – «Позитивне самосприйняття» – і визначає сутність внутрішньої адаптації. Третя компонента – «Позитивне сприйняття світу» – спрямована на зовнішній світ, з яким суб'єкта пов'язують діалогічні відносини, і вона відповідає зовнішньому вектору адаптації. Тобто ставлення світу до суб'єкта і ставлення суб'єкта до світу знаходить віддзеркалення в цій компоненті. Перший компонент – «Пізнавальна активність» – є базовим, який підтримує оптимальне функціонування двох інших компонентів, оскільки пізнавальна активність може бути спрямована всередину себе (на визначення особистісних проблем психологічної природи, на аналіз своїх мотивів і цінностей в складних ситуаціях вибору, на пошук внутрішніх ресурсів адаптації та саморозвитку тощо), або в зовнішній світ (аналіз проблемних ситуацій життєдіяльності, прогнозування їхнього розвитку, визначення можливих ресурсів соціальної підтримки, допомоги тощо).

Також важливим результатом нашого дослідження є те, що ціннісна регуляція адаптаційних процесів людини віддзеркалює феномен суб'єктності, тобто базову спрямованість особистості, яка полягає в самовизначенні – або бути активним суб'єктом свого буття, який сам будує себе та своє майбутнє, або бути об'єктом стороннього піклування та впливу, коли за саму людину вирішується, ким їй бути і як їй жити. Це відбивається в рангу вибору цінності «Піклування про мене», який має найвищі нега-

тивні кореляційні зв'язки з інтегральним показником адаптації (Табл.1), та характеризується максимальними розбіжностями для адаптивної та неадаптивної груп досліджуваних (Табл.4). Даний результат також підтверджує думку К.М. Карпинського, який зазначає, що найбільш дезадаптивними та кризовими для життєдіяльності та благополуччя людини є «...сенси життя, які характеризуються низькою питомою вагою самотрансцендентних цінностей на тлі надлишку егоцентричних цінностей. Така змістовна композиція провідних особистісних цінностей власне і створює бездуховний сенс як окремий різновид неоптимального сенсу життя» [5, с.30].

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити специфіку ціннісно-смилової регуляції процесів соціально-психологічної адаптації, яка полягає в тому, що особи з високими рівнями адаптації віддають перевагу у виборі цінності «Пізнання світу» та слабо орієнтовані на цінності «Піклування про мене», «Свобода»; вони також мають розвинені переконання щодо доброзичливості навколишнього світу, позитивного образу свого «Я» та можливостей контролю подій свого життя. Для таких осіб є характерними високі рівні: інтернальності, емоційного контролю, уваги до своїх емоцій та складності мислення. Для дезадаптивних осіб характерні протилежні закономірності. Використання факторного аналізу дозволило визначити, що конструкт соціально-психологічної адаптації може бути представлений трьома компонентами – «Пізнавальна активність», «Позитивне самосприйняття», «Позитивне сприйняття світу», які відповідно віддзеркалюють когнітивний ресурс адаптації, а також її внутрішній та зовнішній вектори. Визначено, що осіб з високими рівнями адаптації характеризує висока щільність розвинених кореляційних зв'язків між базовими психологічними показниками, які формують компоненти соціально-психологічної адаптації, а також високі рівні індексів когерентності та організованості відповідних структур. Для неадаптивних осіб є характерними слабкі зв'язки між досліджуваними базовими показниками, а також низькі рівні індексів когерентності та організованості відповідних структур, що свідчить про несформованість у них системи ефективної соціально-психологічної адаптації.

Перспективи подальших досліджень в окресленому науковому напрямку можуть полягати: у визначенні вікових, гендерних, професійних особливостей компонентного складу соціально-психологічної адаптації з включенням у розгляд ціннісно-смилових утворень; в розробленні системи психолого-педагогічних за-

ходів, спрямованих на розвиток та вдосконалення адаптаційних можливостей особистості в складних умовах життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Бессонова Ю.В. Ценностные детерминанты синдрома выгорания/ Ю.В. Бессонова//Актуальные проблемы психологии труда, инженерной психологии и эргономики. Выпуск 1/ Под ред. В.А. Бодрова и А.Л. Журавлева. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. – С. 365-382.
2. Диагностика познавательных способностей: Методики и тесты: Учебное пособие/Отв. ред. В.Д. Шадриков – М.: Академический Проект, 2009. – 533 с.
3. Дружилов С.А. Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход/С.А. Дружилов – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2011. – 296 с.
4. Журавлёва Н.А. Психология социальных изменений: ценностный подход/Н.А. Журавлёва – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2013. – 524 с.
5. Карпинский К.М. Бездуховный смысл жизни как предпосылка биографического кризиса/ К.М. Карпинский // Психологический журнал. – 2012. – №3-4. – С.23-32.
6. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности/А.В.Карпов. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – 424 с.
7. Климов А.А. Жизнестойкость и её взаимосвязь с личностными ценностями студентов/А.А. Климов//Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Психология. – 2011. – №2(10) – С.14-23.
8. Князев Г.Г. Адаптация русскоязычной версии «Опросника эмоционального интеллекта» / Г.Г. Князев, Л.Г. Митрофанова, О.М. Разумникова, К. Барчард// Психологический журнал. – 2012. – Т.33. – № 4. – С. 112-120.
9. Корель Л.В. Социология адаптации: Вопросы теории, методологии и методики / Л. В. Корель. — Новосибирск: Наука, 2005. — 424 с.
10. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
11. Леонтьев Д.А. Психологические ресурсы преодоления стрессовых ситуаций: к уточнению базовых конструктов/ Д.А. Леонтьев//Психология стресса и совладающего поведения в современном российском обществе. Материалы II

- Международной научно-практической конференции. – Кострома, 2010. – Том 2. – С.40-42.
12. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии /А.А. Налчаджян. – М.: Эксмо, 2010. – 368 с.
 13. Орел В.Е. Синдром психического выгорания личности. Мифы и реальность / В.Е. Орел. – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2014. – 296 с.
 14. Падун М.А. Психическая травма и картина мира: Теория, эмпирия, практика/М.А. Падун, А.В. Котельникова – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – 206 с.
 15. Туриніна О.Л. Практикум з психології: Навч. посіб. / О.Л. Туриніна – К.: МАУП, 2007. – 328 с.
 16. Умбаев Т.А. Самооценка и ценностные ориентации личности как фактор социальной адаптации молодых женщин-жителей большого города/Т.А. Умбаев, Б.В. Овчинников// Вестн. С.-Петербур. ун-та. Сер. 12. – 2008. – Вып. 4. – С. 162–167.
 17. Шагарова И.В. Локус контроля и ценностные ориентации как личностные детерминанты копинг-поведения в ситуации потери работы /И.В. Шагарова//Вестник Омского университета. Серия: Психология. – 2005. – № 1. – С. 32–43.
 18. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система/М.С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.
 19. Taylor S.E. Attributions, beliefs about control and adjustment to breast cancer/S.E. Taylor, R.R. Lichtman, J.V. Wood// Journal of Personality and Social Psychology. – 1984. – V. 46. – P.489-502.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bessonova Ju.V. Cennostnye determinanty sindroma vygoranija/ Ju.V. Bessonova//Aktual'nye problemy psihologii truda, inzhenernoj psihologii i jergonomiki. Vypusk 1/Pod red. V.A. Bodrova i A.L. Zhuravleva. – М.: Изд-во «Institut psihologii РАН», 2009. – S. 365-382.
2. Diagnostika poznavatel'nyh sposobnostej: Metodiki i testy: Uchebnoe posobie/Otv. red. V.D. Shadrikov – М.: Akademicheskij Proekt, 2009. – 533 s.
3. Druzhilov S.A. Psihologija professionalizma. Inzhenerno-psihologicheskij podhod/S.A. Druzhilov – Х.: Изд-во «Gumanitarnyj Centr», 2011. – 296 s.

4. Zhuravleva N. A. Psihologija social'nyh izmenenij: cennostnyj podhod/N.A. Zhuravleva – M.: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2013. – 524 s.
5. Karpinskij K.M. Bezduhovnyj smysl zhizni kak predposylka biograficheskogo krizisa/ K.M. Karpinskij //Psihologicheskij zhurnal. – 2012. – №3–4. – S.23-32.
6. Karpov A.V. Psihologija refleksivnyh mehanizmov dejatel'nosti/ A.V.Karpov – M.: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2004. – 424 s.
7. Klimov A.A. Zhiznestojkost' i ee vzaimosvjaz' s lichnostnymi cennostjami studentov/A.A. Klimov//Vestnik Samarskoj gumanitarnoj akademii. Serija «Psihologija» – 2011. – №2(10) – S.14-23.
8. Knjazev G.G. Adaptacija russkojazyčnoj versii „Oprosnika jemocional'nogo intellekta« / G.G. Knjazev, L.G. Mitrofanova, O.M. Razumnikova, K. Barchard// Psihologicheskij zhurnal. – 2012. – T.33. – № 4. – S. 112-120.
9. Korel' L.V. Sociologija adaptacii: Voprosy teorii, metodologii i metodiki / L. V. Korel'. — Novosibirsk: Nauka, 2005. — 424 s.
10. Leont'ev D.A. Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti./D.A. Leont'ev. – M.: Smysl, 2007. – 511 s.
11. Leont'ev D.A. Psihologicheskie resursy preodolenija stressovyh situacij: k utochneniju bazovyh konstruktov/D.A. Leont'ev// Psihologija stressa i sovladajushhego povedenija v sovremennom rossijskom obshhestve. Materialy II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. – Kostroma, 2010. – Tom 2. – S.40-42.
12. Nalchadzhjan A.A. Psihologicheskaja adaptacija: mehanizmy i strategii /A.A. Nalchadzhjan. – M.: Jeksmo, 2010. – 368 s.
13. Orel V.E. Sindrom psihicheskogo vygoranija lichnosti. Mify i real'nost' / V.E. Orel. – H.: Izd-vo «Gumanitarnyj Centr», 2014. – 296 s.
14. Padun M.A. Psihicheskaja travma i kartina mira: Teorija, jempirija, praktika/M.A. Padun, A.V. Kotel'nikova – M.: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2012. – 206 s.
15. Turinina O.L. Praktikum z psihologii: Navch. posib. / O.L. Turinina. – K.: MAUP, 2007. – 328 s.
16. Shagarova I.V. Lokus kontrolja i cennostnye orientacii kak lichnostnye determinanty koping-povedenija v situacii poteri raboty / I.V. Shagarova//Vestnik Omskogo universiteta. Serija Psihologija. – 2005. – № 1. – S. 32–43.
17. Umbaev T.A. Samoocenka i cennostnye orientacii lichnosti kak faktor social'noj adaptacii molodyh zhenshin-zhitel'nic

- bol'shogo goroda/T.A. Umbaev, B.V. Ovchinnikov//Vestn. S.-Peterb. un-ta. Ser. 12. – 2008. – Вып. 4. – S. 162–167.
18. Janickij M.S. Cennostnye orientacii lichnosti kak dinamicheskaja sistema/M.S. Janickij – Kemerovo: Kuzbas-svuzizdat, 2000. – 204 s.
 19. Taylor S.E. Attributions, beliefs about control and adjustment to breast cancer/S.E. Taylor, R.R. Lichtman, J.V. Wood//Journal of Personality and Social Psychology. – 1984. – V. 46. – P.489-502.

I.O. Filenko. Specific character of value-sense regulation of social and psychological adaptation. The features of the social and psychological adaptation of the adult persons were investigated, that allowed to determine the specific character of its value-sense regulation, which is concluded in the fact that subjects with high levels of adaptation prefer the choice of the value of «Knowledge of the world» and weakly focused on the value of «Taking care of me», «Freedom»; they also have developed convictions about the benevolence of the surrounding world, the positive image of their own I and the ability to control the events of their lives. Also for such persons the high levels of: internality, emotional control, attention to their emotions and complexity of thinking are characteristic. For maladaptive individuals the opposite regularity is observed. Using of factor analysis allowed to determine that the construct of social and psychological adaptation may be represented by three components – «Cognitive activity», «Positive self-image», «Positive perception of the world», which represent respectively: cognitive resource of adaptation as well as its internal and external vectors. It is defined that the individuals with high levels of adaptation are characterized by a high density of the developed correlations between the basic psychological parameters, which form the components of the social and psychological adaptation, as well as high levels of coherence indices and indices of appropriate structures organization. For the non-adaptive individuals the following are characteristic: the weak links between the studied base indicators, as well as low levels of indices of coherence indices and indices of appropriate structures organization, which indicates that they have no formed system of the effective social and psychological adaptation. It is concluded that the value regulation of human's adaptive processes reflects the phenomenon of subjectivity, that is, the basic orientation of the individual, which is concluded in its self-determination, or to be an active subject of the own being, which builds itself and its future, or to be a subject of the third-party care and influences.

Key words: social and psychological adaptation, value orientations, basic beliefs, meanings, factor structure.

Отримано: 16.07.2014 р.